

*А. Гуляк, д-р філол. наук, проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ "КОБЗАРЯ"

У статті розглянуто концепцію релігійного світогляду поета з огляду на життєву та творчу позицію. Проаналізовано трансформацію біблійно-християнської парадигми образів, символів у художній системі "Кобзаря"; простежено ідею сакрального змісту Святого письма, її близькості до духовного світу і християнських чеснот письменника; схарактеризовано актуалізацію Божих заповідей у просторі художніх текстів "Кобзаря".

Ключові слова: *християнські концепти, амбівалентне світобачення, автобіографічний образ, національне саморуйнування, матриці біблійних жанрів, релігійний світогляд*

За влучним висловом І. Дзюби, "у слов'янському світі Шевченко, мабуть, єдиний поет, який так постійно і нетерпляче "навертав" Бога до життя, а життя до Бога" [3, 595]. Унікальність духовного світу Т. Шевченка, відображеного у художньому універсумі "Кобзаря", зумовлена домінуючою роллю християнських морально-етичних чеснот, що й засвідчує релігійний характер світогляду поета. На осмислення біблійних істин, ствердження їх ключової ролі у житті людини й бутті нації спрямована вся творчість поета.

Для Т. Шевченка релігійна свідомість є генетичною, закладеною з дитинства, сполученою з народною мораллю, адже він "виховувався в атмосфері народного – неофіційного, інтимно-емоційного, виразно національного – християнства" [6, 36]. З ранніх років він був обізнаний зі Святим Письмом, Божими заповідями, які чув від діда, батька, кобзарів, дяка, за Псалтирем та Часословом вивчав грамоту. Саме тому, як слушно зазначає Є. Сверстюк, Т. Шевченка слід осмислювати "в руслі української християнської традиції, з якої він вийшов і піднявся як поет на хвилі духовних проблем і тривоги свого часу. [...] І Бог у нього постає по-народному просто, без філософських псевдонімів" [7, 12], [7, 76–77].

Упродовж свого складного життя Т. Шевченко пройшов шлях глибокого пізнання справжніх цінностей людського буття, в основі яких незмінними є християнські принципи – любов до Бога та ближнього, доброта, справедливість, безкорисливість, пошана до батьків, уміння прощати. Не випадковим фактом у житті поета була його участь у Кирило-Мефодіївському братстві, учасники якого основоположними в реформуванні суспільства вважали саме християнські чесноти. Незаперечним фактом є ідейний вплив

Т. Шевченка на написання "Книги битія українського народу", яку братчики називали "Законом Божим".

У минуле відійшла радянська ідеологія, а з нею й заполітизоване, реалізоване в річищі атеїзму, сприйняття Т. Шевченка як невіруючої людини, а тлумачення його поезії як антихристиянської, що здійснювалося шляхом перекичування окремих фрагментів, через посилання на вирвані із загального контексту творчості поета рядки. Так, наприклад, у вимірах сьогодення, коли вже ніхто не ставить під сумнів очевидні для всіх біблійно-християнські первні поезії Т. Шевченка, абсурдним видається пояснення одного з найавторитетніших радянських літературознавців – О. Білецького – того, чому поет звертався до Біблії: "[...] Шевченкові часто доводилося вдаватися до цієї "книги книг" (як кваліфікують її віруючі) не тому, що його саме до неї тягло, а тому, що нічого іншого йому й не вдалося б читати" [2, 282]. Фальшива версія про атеїзм поета тепер сприймається як данина радянській ідеології, а про безпідставність подібних версій свідчать як безпосередньо твори "Кобзаря", так і студії літературознавців, зокрема І. Дзюби [3], О. Забужко [4], В. Пахаренка [6], Є. Сверстюка [7], В. Сулими [8] та ін.

Українська християнська традиція була основоположною для творчості Т. Шевченка. Знання Біблії, цінування й розуміння основ християнської моралі трансформувалися в його малярських роботах ("Жертвоприношення Авраама", "Іезекеїль на полі, всяному кістками", "Христос благословляє хліб", "Лот із дочками", "Розп'яття", "Апостол Петро", "Вірсавія", "Самаритянка" та ін.), у літературних творах ("Давидові псалми", "Ісаія. Глава 35", "Подражаніє Іезекеїлю. Глава 19", "Осія. Глава XIV", "Царі", "Неофіти", "Марія", "Саул"). Твори поета насичені варіаціями на біблійні теми, образами й мотивами зі Старого й Нового Заповітів, з них, за словами О. Забужко, можна "вчитати коментарі та апокрифічні додатки до Святого Письма" [4, 13]. Про домінування в ідейній системі творів Т. Шевченка біблійних концептів, про релігійний характер стилю мислення поета свідчать узяті зі Святого Письма епіграфи до творів ("Тризна", "Сон" (Комедія), "Єретик", "Великий льох", "Кавказ", "І мертвим, і живим, і ненародженим...", "Неофіти"), які стали своєрідними ключами до відкриття їх вічного, універсального змісту, акцентували їх актуальність та загальнолюдське значення.

Релігійний світогляд Т. Шевченка розкривається у постійних зверненнях поета до Бога. "Жаден із великих поетів не жив у повсякденному діялозі з Богом, як Шевченко. І то ще з дитинства. У душі тієї зворушливої дилії "Мені тринадцятий минало..." [...] [7, 78] – зазначає Є. Сверстюк. Поет звертається до Бога у формі ліричних відступів ("О Боже мій милий! Тяжко жить на світі, а хочеться жить / [...] О Боже мій милий, як весело жить!" [9, с. 65]), у формі молитви

("Дай же, Боже, коли-небудь, / Хоч на старість, стати / На тих горах окрадених / У маленькій хаті" [9, 341]; "Дай дожити, подивитись, / О Боже мій милий! / На лани тії зелені" [9, 479]). Звертаючись до Бога, Т. Шевченко вболіває за долю своїх героїв ("О Боже мій милий! / За що ж ти караєш її, молоду? / [...] Прости сироту! / [...] Пошли ж ти їй долю" [9, 6] ("Причинна"); "А за віщо, Боже милий! / За що світом нудить?" [9, 32] ("Катерина")), просе про власну долю ("Коли доброї жаль, Боже, / То дай злої, злої! / Не дай спати ходячому" [9, 290] ("Минають дні, минають ночі..."))).

До Бога звертається поет у хвилини відчаю, висловлюючи зневіру й нарікання. Окремі звернення до Бога, на перший погляд, можуть здатися занадто різкими, навіть богоборчими ("І Бог не знає, / А може, й знає, та мовчить. / [...] А Бог куняє. Бо се було б диво, / Щоб чути і бачить – не покарать. / Або вже аж надто долготерпеливий... / [...] А Бог хоч бачить, та мовчить, / Гріхам великим потурає" [9, 326, 330, 333] ("Княжна"); "І все то те лихо, все, кажуть, од Бога! / Чи вже ж йому любо людей мордувать? / А надто сердешну мою Україну. / Що вона зробила? За що вона гине?" [9, 342] ("Іржавець"); "(Бо без твоєї, Боже, волі / Ми б не нудились в раї голі). / А може, й сам на небесі / Смієшся, батечку, над нами / [...] Мені здається, що й самого / Тебе вже люди прокляли!" [9, 491, 492] ("Якби ви знали, паничі..."). Але їх не варто сприймати як свідчення антирелігійного налаштування Т. Шевченка. Так звертатися до Бога, ставити такі запитання, як слушно зазначає Є. Сверстюк, може лише "людина, яка часто розмовляє з Богом" [7, 106]. Відтак, подібні звернення вказують на те, що поет був переконаний в існуванні Бога, адже звертався саме до Нього, а постійні сумніви, пошуки причин того, чому Бог допускає зло, свідчать про те, що віра Т. Шевченка не була сліпою.

Нарікаючи, поет, водночас, визнає Божу волю ("О Боже мій милий! така твоя воля, / Таке її щастя, така її доля!" [9, 6]; "Все замовкло. Нехай мовчить; / Така Божя воля" [9, 119]), висловлює віру в Божу допомогу ("Молися, сестро! Будем живі, / То Бог pomoже перейти" [9, 525]), у перемогу Божої справедливості ("Ні, настане час великий / Небесної кари" [9, 218]; "Ми віруєм твоїй силі / І духу живому. / Встане правда! встане воля! / І тобі одному / Помоляться всі язики / Вовіки і віки" [9, 270–271]). У важкі хвилини, відповідальні моменти, під час вагань, каяття, радості звертаються до Бога герої творів "Катерина", "Наймичка", "Тарасова ніч", "Гамалія", "Невольник", "Варнак".

Наведені приклади свідчать про постійну присутність Бога у житті й творчості поета, який часто вдається до розмови з Творцем. Прикметно, що потреба у спілкуванні з Богом, глибоке осягнення Його заповітів посилюється в останній період творчості (1857–1861)

Т. Шевченка. Свідченням домінуючої ролі християнських концептів всепрощення, самопожертви, молитви, визнання Божої волі й справедливості є такі твори, як "Неофіти", "Марія", "Подражаніє 11 псалму", "Молитва", "Злочачинающих спина...", "Ликері". Пройшовши складні життєві випробування (кріпацтво, арешти й заслання, самотність), через страждання пізнавши Бога та Його заповіді (слухними у цьому сенсі видаються паралелі, які проводить В. Пахаренко між Т. Шевченком та біблійним Йовом [6, 115]), поет уже не вдається до нарікань на Бога ("Не нарікаю я на Бога..." [9, 560]), відходить від того, щоб "всує нарікати на Бога" [9, 560], визнає Його волю й молиться Йому "нескверними устами" [9, 571]. Водночас, характеризуючи Т. Шевченка як митця із амбівалентним світобаченням, В. Пахаренко робить слушний висновок про те, що "не варто намагатися чітко ділити творчість Шевченка на гносеологічні етапи – романтична наївність; нагромадження досвіду; оскарження; нарікання на Бога; примирення; наближення до Істини, до Бога. Шевченко хоч і минає ці роздоріжжя, проте не раз повертається до кожного з них, точніше постійно відбувається перетікання будь-якого одного етапу (стану) в будь-який інший" [6, 116].

Візії щасливого життя у поезії Т. Шевченка завжди пов'язані з Божою присутністю ("Село! І серце одпочине: / Село на нашій Україні – / Неначе писанка село. / [...] Сам Бог витає над селом" [9, 325]; "Жить би, жить та славить Бога / І добро творити, / Та Божою красою / Людей веселити" [9, 327]). Переспівуючи біблійного пророка Ісаїю ("Ісаїя. Глава 35"), поет змальоване Ісаїєю "Блаженство Божого народу по муках" (Книга пророка Ісаї : 35) проектує на Україну, моделюючи картини обітованої землі, на якій панує Божа справедливість, воля, любов до ближнього ("І спочинуть невольничі / Утомлені руки, / І коліна одпочинуть, / Кайданами куті! / [...] Німим отверзнуться уста; / Прорветься слово, як вода" [9, 522]), висловлюючи таким чином віру в перемогу Божої справедливості й добра.

Т. Шевченко був свідомий того, що творчість, натхнення, живе слово – від Бога: "Ну що б, здавалося, слова... / Слова та голос – більш нічого. / А серце б'ється – ожива, / Як їх почує!.. Знать, од Бога / І голос той, і ті слова / Ідуть меж люди!.." [9, 394]. Саме тому поет звертається до Бога з проханням дарувати "словам святу силу / – Людськеє серце пробивать, / Людській сльози проливать, / Щоб милость душу осінила, / [...] щоб навчились / Путями добрими ходити, / Святого Господа любить / І брата миловать..." [9, 401]. Відтак, творчість осмислюється як молитва, як Боже одкровення, а поет, відповідно, постає пророком: "*Учи неложними устами / Сказати правду. Помози / Молитеу діяти до краю*" [9, 517].

Прагнення до досягнення гармонії божественного й людського, пізнання Божої істини, розуміння Божих слів втілено в автобіографічному образі кобзаря Перебенді, серце якого "по волі з Богом розмовля", "щебече Господню славу" [9, 41]. Поет-кобзар, поет-пророк є посередником між Богом і людьми, адже розуміє Божі заповіді, звертається Т. Шевченко до співвітчизників через свої твори, дає їм поради, що перегукуються із біблійними заповідями. Поет бачить, що люди забули Божі настанови, не керуються християнськими цінностями: "Ми в раї пекло розвели, / А в тебе другого благаєм, / З братами тихо живемо, / Лани братами оремо" [9, 491]. У тому, що люди забули Бога, його заповіді вбачає Т. Шевченко причину їх горя, причину втрати колишньої слави, волі Україною. Люди не здатні сприйняти й зрозуміти Слово Боже, а тому Перебендя змушений ховатися "В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, / Щоб вітер по полю слова розмахав, / Щоб люде не чули, бо то Боже слово, / [...] А якби почули, що він, одинокий, / Співа на могилі, з морем розмовля, – / На Божеє слово вони б насміялись, / Дурним би назвали, од себе б прогнали" [9, 41–42].

Спостерігаючи розбрат, ворожнечу, несправедливість, поет замислюється над сенсом Христової жертви, над тим, чи здатні люди оцінити її, чи вона марна, адже зло поширюється, породжує нове зло, а боротьба за добро за таких умов видається даремною:

*За кого ж ти розіп'явся,
Христе, Сине Божий?
За нас, добрих, чи за слово
Істини... чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.
Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мири дим,
І перед образом твоїм
Неутомленніє поклони.
За кражу, за войну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!* [9, 273] ("Кавказ");

Наслідком нехтування Божими заповідями є зневаження ближнього, підміна правди неправдою: "Правдою торгують. / І Господа зневажають, / Людей запрягають / В тяжкі ярма. Орють лихо, / Лихом засівають" [9, 274–275]. Недотримання Божої заповіді любові до ближнього ("А той нишком у куточку / гострить ніж на брата" [9, 196]) призвело до розбрату, заздрості, національної й релігійної ворожнечі, помсти: "Того ж батька, такі ж діти – / Жити б та

брататься. / Ні, не вміли, не хотіли, / Треба роз'єднатися! / Треба крові брата, крові, / Бо заздро, що в брата / Є в коморі і на дворі, / І весело в хаті! [...] / Замучені руки / Розв'язались – і кров за кров, / І муки за муки!" [9, 95]. У поемі "Гайдамаки" Т. Шевченко показує, що релігійний розбрат тягне за собою національну ворожечу, зло породжує помсту, відтак, формується замкнене коло зла. Ілюстрацією цього є епізод вбивства Гонтою своїх дітей, бо "вони католики" [9, 111]. У цьому контексті можна погодитися з О. Забужко, що "Гайдамаки" – це "міф українського національного пекла", адже "несхибна логіка **вторування злу** врешті приводить "благородних" козаків – месників "за волю" – до брато-і дітовбивства: до національного саморуйнування" [4, 114, 139].

У вимірах репрезентованої у "Кобзарі" релігійної світоглядної системи Т. Шевченка тяжким гріхом є національне безпам'ятство, байдужість прийдешніх поколінь до славних подвигів у ім'я свободи Батьківщини своїх пращурів, втрата відчуття етногенетичних первнів ("Діди лежать, а над ними / Могили синіють. / Та що з того, що високі? Ніхто їх не знає, / Ніхто щиро не заплаче, / Ніхто не згадає. / [...] А унуки? Їм байдуже, / Жито собі сіють" [9, 87]). Божу заповідь любові до ближнього Т. Шевченко доповнює заповіддю любові до України: "Любіться, брати мої, / Україну любіть, / І за неї безталанну, / Господа моліть" [9, 313]; "Смиріться, молитесь Богу / І згадуйте одні другого. / Свою Україну любіть, / Любіть її... Во время люте, / В остатню тяжкую минуту / За неї Господа моліть" [9, 322].

Звертаючись до "мертвих, і живих, і ненарождених" із проханням "Умийтесь! образ Божий / Багном не скверніте" [9, 276], Т. Шевченко акцентує на ролі християнських чеснот, а закликаючи поляк – "Подай же руку козакові / І серце чистее подай! / І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай" [9, 345] – стверджує необхідність братерства й миру, вписуючи таким чином свої заповіді у контекст Христового вчення любові до ближнього. Вслід Христовим – "Просіть – і буде вам дано [...]" (Матвія 7:7) – поет-пророк закликає до молитви Богу як втіленню найвищої правди й справедливості: "*Моліться Богові одному, / Моліться правді на землі, / А більше на землі нікому / Не поклоніться. Все брехня – / Попи й царі...*" [9, 506].

У жанровій парадигмі творів "Кобзаря" реалізована біблійна манера оповіді, що свідчить про велику роль Святого Письма, вказує на релігійний світогляд митця. "Пізнати правду і висловити правду – це, можна сказати, прагнення усіх великих поетів усіх часів. А молитву діяти – це вже Шевченкове. Бо хто ще свою творчість міг назвати молитвою?" [7, 128] – пише Є. Сверстюк. Окремі епізоди з поезій Т. Шевченка справді нагадують молитву, щиро розмову з Богом. Цілі фрагменти ("Росли укупочці, зросли..."),

а то й окремі твори ("Молитва", "Злоначинаючих спина...") поет творив як молитви. Пишучи свої твори, Т. Шевченко послуговувався матрицями й інших біблійних жанрів – так виникали його послання, псалми. У посланні "І мертвим, і живим, і ненародженим..." відчувається жанрово-змістовий зв'язок із Першим соборним посланням св. апостола Івана, рядки з якого стали й епіграфом до твору. Змістове наповнення псалмів, створених Т. Шевченком на основі переспівів Давидових псалмів, прикметне гострим засудженням зла, ствердженням християнських чеснот, що особливо яскраво виявлено у 1-му та 149-му псалмах, у яких актуалізується значення праведності, закону Божого, добра ("*Діла добрих оновляться, / Діла злих загинуть*" [9, 283]), висловлюється віра у справедливий суд "неправих", "царей неситих", "губителів", у торжество справедливості ("І вівіки стане слава, / Преподобним слава" [9, 289]). Осмислюючи біблійний текст крізь призму власного духовного світу, поет проектує його на особисті переживання (благанням до Бога не забувати, не відвертатися, врятувати душу пронизаний 12-ий псалом), позиціонує з долею українського народу ("*Жить тяжко в оковах! / Встань же, Боже, поможи нам / Встань на ката знову*" [9, 284]). Мотивом ствердження перемоги Божої милості, правди над злом, всепрощення над помстою, впевненістю у Божій присутності й захисті сповнені 53-й, 93-й, 132-ий псалми ("Якби не Бог поміг мені, / То душа б живая / Во тьмі ада потонула, / Проклялась на світі. / Ти, Господи, помагаєш / По землі ходити. / Ти радуєш мою душу / І серце врачуєш" [9, 287]). Закликом до Бога судити "землю / І судей лукавих" [9, 286], закрити "славою своєю / Сліпе горде око" [9, 286] пронизані 81-ий та 93-й псалми.

Оригінальний жанр "подражаніє" Т. Шевченко творить на основі переосмислення й стилізації окремих біблійних епізодів. У "Подражанії Іезекіїлю. Глава 19" "жалобну пісню" біблійного пророка "про Ізраїлевих князів" (Книга пророка Єзекіїля :19) поет проектує на українську дійсність, увиразнюючи таким чином злочинства панівних верств суспільства, від яких страждає простий народ. Патріотичним почуттям, вболіванням за долю України насичує Т. Шевченко главу 14-ту біблійного пророка Осії ("Осія. Глава XIV"). Слушною у цьому сенсі є теза О. Забужко про те, що "з давньоюдейськими пророками [...] українського "кобзаря" єднає насамперед усвідомлена програмова **націотворчість**. Справді-бо, головним завданням інституту пророків було сформувати з дійсного Ізраїлю – духовно консолідовану, свідому й самосвідому націю [...]" [4, 118–119].

Релігійне почуття Т. Шевченка було несумісним із офіційною церковною ідеологією, часто лицемірною й задогматизованою, далекою від справжнього християнського чину. Поет засуджує показну побожність, лицемірну релігійність ("А жаль мені, і жаль

великий, / На просвіщенних християн. / І звір того не зробить дикий, / Що ви, б'ючи поклони, / З братами дієте... / [...] в добрий час / У Київ їздите щороку / Та сповідаєтесь, нівроку, / У схимника!.." [9, 399]), іронічно-саркастично зображує "недобитків православних", які "стогнучи, за батюшку / Господа благали" [9, 205]. Як відомо, православна церква на Україні за часів Т. Шевченка була позбавлена автономії, виступала засобом русифікаторської й колонізаторської політики, опорою царизму, засобом духовного й національного гноблення. За словами І. Дзюби, "Шевченко справедливо бачив у російській православній, казенній церкві духовного тюремника від царизму, символ облудності режиму. Звідси його сарказм, зневага, гнів і глум, іронія [...]" [3, 581]. Офіційна церковна ідеологія у свідомості поета асоціюється з несвободою, а традиційні ритуали й обряди сприймаються як такі, що заступають зміст християнства, відчуття живого Бога. Звідси – непримиренне ставлення поета до офіційної церкви, "візантійства", до зовнішніх релігійних атрибутів, які були причиною того, що люди втратили здатність відчувати й розуміти живі Божі істини, перетворилися на бездумних рабів, які спроможні лише поклонятися, а не шукати й розуміти Бога. Вчення Христа "Багрянницями закрито / І розп'ятім добито" [9, 557] ("Світе ясний! Світе тихий!"). Звідси й слова, які давали привід називати Т. Шевченка атеїстом: "... Будем брате, / З багрянниць онучі драти, / Люльки з кадил закуряти, / Явленними піч топити, / А кропилом будем, брате, / Нову хату вимітати!" [9, 557–558]; звідси й протиставлення "візантійського Саваофа" та живого Бога: "Збрешуть люде, / І візантійський Саваоф / Одуриць! Не одуриць Бог, / Карать і милувать не буде: / Ми не раби його – ми люде!" [9, 558]. Як зазначає О. Забужко, "здійснена Шевченком "українізація" християнського міфа, послідовно дисидентська щодо так активно ненавидженого нашим поетом "візантійства", виконувала функцію вельми близьку до реформаційної, а саме, духовно виокремлювала українство з православ'я, стверджуючи сакральність українського світу "в обхід" офіційній російській церкві" [4, 28].

Лицемірство тих, хто вважають себе християнами, але лише на словах проголошують любов до ближнього, розкриває Т. Шевченко у поемі "Кавказ": "Читаєм Божії глаголи!.. / [...] Ми християни; храми, школи, / Усе добро, сам Бог у нас! / [...] Ви ще темні, / Святим хрестом не просвіщенні, / У нас навчіться!.. / В нас дери, / Дери та дай, / І просто в рай, / Хоч і рідню всю забори!" [9, 271, 272]. Разом із Яном Гусом ("Єретик") поет виступає проти тих, хто називають себе слугами Божими, а насправді забули живого Бога, християнські чесноти ("І на апостольським престолі / Чернець годований сидить. / Людською кровію шинкує / І рай у найми оддає! [...] / Розбойники,

кати в тіарах / Все потопили, все взяли, / Мов у Московії татаре, / І нам, сліпим, передали / Свої догмати!.." [9, 217, 219]). Т. Шевченко викриває й засуджує торгівлю католицькою церквою письмовими відпущеннями гріхів: "Хто без святої булли вмер – / У пекло просто; хто ж заплатить / За буллу вдвоє, рїж хоч брата, / Окрме папи і ченця, / І в рай іди!" [9, 219]. Як і Христос, який картав лицемірних фарисеїв (Матвія 23 : 13–28), він засуджує лицемірство духовенства, яке забуло Божі заповіді, а тому даремним вважає звертатися до попів ("розкидати перли перед свинями"): "Сказав би я правду, / Та що з неї буде? / Самому завадить, / А попам та людям / Однаково буде" [9, 467]. Сатирично-негативним пафосом пронизане зображення продажного католицького духовенства: "Зашипіли, мов гадюки, / Ченці в Ватікані, / [...] Кардинали, / Як гадюки, в'ються / Круг тіари. Та нищечком, / Мов коти, гризуться / За мишеня... / Мов собаки, коло огню / Кругом ченці стали" [9, 220, 223]. Духовенство, яке засудило Гуса, поет називає "нечестивими", "їудами", що зібралися "На суд нечестивий / Против Христа" [9, 221]. Духовні пастирі далекі від народу, втратили здатність навчати людей, а тому поет звертається до попа, який "дивується, / Що людей немає" у церкві: "Попе! Попе! будеш битий – / Не вмієш читати / Та не вмієш так, як треба, / Людей научати" [9, 526]. Поет викриває й засуджує духовенство, причетне до розв'язання релігійної та національної ворожнечі: "*Старих слов'ян діти / Вплились кров'ю. А хто винен? / Ксьондзи, єзуїти*" [9, 95]; українці "Братались з вольними ляхами" "*Аж поки іменем Христа / Прийшли ксьондзи і запалили / Наш тихий рай. І розпили / Широке море сльоз і крові, / А сирот іменем Христовим / Замордували, розп'яли... / [...] Отак-то, ляше, друже, брате! Неситїї ксьондзи, магнати / Нас порізли, розвели*" [9, 345].

Визначальною складовою релігійного світогляду Т. Шевченка є національне почуття. "Що тяжче було його життя, то більше заглиблювався поет в основи віри в зв'язку із своїм призначенням і служінням Україні. Віра його йшла в парі з його особистою свободою і свободою його народу. [...] Тільки чинна віра, діяльна, для Шевченка була вірою справжньою [...]" [1, с. 24] – слушно зазначав Л. Білецький. У творах "Кобзаря" національне почуття є невіддільним від християнських чеснот, біблійних мотивів, адже поет був переконаний, що той, хто служить народу, Батьківщині, той служить і Богу, а тому відчуття України – це як відчуття Бога, а звернення до України – як Боже одкровення. Звідси – візія України як землі обітованої, земного раю ("Ісаїя. Глава 35"), звідси – синтез релігійного й національного почуття. У художньо-світоглядній системі "Кобзаря" Божа заповідь "не вбий" не стосується ворогів України. Символічним у цьому сенсі є образ гайдамацьких

освячених ножів ("А дякон: / "Нехай ворог гине! / Берить ножі! Освятити" [9, 86]).

Попри те, що релігійне й національне у світоглядній парадигмі Т. Шевченка постають у нерозривній єдності, все ж, Україна для поета, як і для його героїв (Гонти ("Гайдамаки"), Семена Палія ("Чернець") та ін.) перебуває на найвищому щаблі цінностей, є найбільшою святістю. Як і для Семена Палія ("Чернець"), який, постригшись у ценці, молиться не за спасіння власної душі, а "за Україну" [9, 348], для Т. Шевченка добробут та воля України важливіші, ніж спасіння своєї душі, а тому йому однаково, чи хтось буде молитися за його душу, чи ні, але "неоднаково [...] / Як Україну злії люде / Присплять, лукаві, і в огні / Її, окрадену, збудять..." [9, 315]. Заради України поет готовий нести покарання, відбути покуту, відцуратися навіть Бога, піти на самопожертву, тобто зректися спасіння власної душі. Звідси й рядки: "Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю!" [9, 338].

Свідченням домінуючої ролі України у житті Т. Шевченка є його "Заповіт". Душа поета заспокоїться й зможе вільно все покинути й полинути "До самого Бога / Молитися" [9, 294] лише тоді, коли Україна позбудеться всіх своїх ворогів, здобуде волю ("... а до того / Я не знаю Бога" [9, 294]). Т. Шевченко, відтак, за словами О. Забужко, "чесно і безоглядно (ось вона, *щирість* пророка!) ставив свій посмертний приділ у жорстку, прямолінійну залежність від долі своєї країни: визволиться вона – визволиться, "полине до Бога" і його душа" [4, 122]. У світлі вищезазначеного увиразнюється паралель: як Христос пішов на Голгофу заради спасіння людства, так і Т. Шевченко жертвує своєю душею для України, власною долею спокутує гріхи предків, наповнює свій народ вірою.

Отже, релігійний світогляд поета є визначальним чинником його життєвої й творчої позиції, ментально-емоційною основою творчості. Трансформована у художній системі "Кобзаря" біблійно-християнська парадигма цінностей свідчить про розуміння Т. Шевченком сакрального змісту Святого Письма, про близькість його духовному світу християнських чеснот. Актуалізація духовного чину, Божих заповідей у просторі художніх текстів "Кобзаря" зумовило їхній універсальний та гуманістичний характер, утвердила їхню важливість для сучасних та прийдешніх поколінь. Невипадково, як зазначив Є. Маланюк, "для людей "Кобзар" був другою – по Євангелії – книжкою" [5, 58].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Л. Віруючий Шевченко / Л. Білецький. – Вінніпега: Українська Вільна Академія Наук, 1949. – 32 с.
2. Білецький О. Шевченко і західноєвропейські літератури / О. Білецький // Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. – К.: Наук. думка, 1965. – Т. 2. – 1965. – С. 265–287.

3. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 720 с.
4. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К.: Факт, 2009. – 148 с.
5. Маланюк Є. Шевченко живий / Є. Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Атіка, 1995. – С. 56–59.
6. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Монографія / В. Пахаренко. – Черкаси: БРАМА-ІСУЕП, 1999. – 296 с.
7. Сверстюк Є. Шевченко і час / Є. Сверстюк. – К.: "Воскресіння", 1996. – 160 с.
8. Суліма В. Біблія і українська література: Навч. посібник / В. Суліма. – К.: Освіта, 1998. – 400 с.
9. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1999. – 672 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Гуляк А.

Отражение религиозного мировоззрения Тараса Шевченко в художественной системе "Кобзаря"

В статье рассмотрено концепцию религиозного мировоззрения поэта учитывая жизненную и творческую позицию. Проанализировано трансформацию библейско-христианской парадигмы образов, символов в художественной системе "Кобзаря"; прослежена идея сакрального содержания Священного писания, её близость к духовному миру и христианским добродетелям писателя; охарактеризовано актуализацию Божьих заповедей в пространстве художественных текстов "Кобзаря".

Ключевые слова: христианские концепты, амбивалентное мировоззрение, автобиографический образ, национальное саморазрушение, матрицы библейских жанров, религиозное мировоззрение.

Huliak A.

Taras Shevchenko's reflection of the religious outlook in the art system of "Kobzar"

The article deals with the concept of the poet's religious outlook from the side of life and career position. The transformation of biblical- Christian paradigm of appearances, symbols in the art system of the " Kobzar" was analyzed; the idea of sacred meaning of Scripture, its proximity to the spiritual world and the writers Christian virtues was traced; the actualization of God's commandments in the space of literary texts of the "Kobzar".

Keywords: Christian concepts, ambivalent worldview, autobiographical character, national self-destruction, matrix of the biblical genres, religious worldview.